

CHRISTOFOR ŽEFAROVIĆ V RÁMCI BALKÁNSKÉ HERALDIKY

K celkovému poznání Balkánu – rozsáhlého a propleteného fenoménu evropské kultury – je nutno přistupovat i s ohledem na zdánlivě bezvýznamné vědy, jakými jsou heraldika či sfragistika. Tyto tzv. pomocné vědy historické pomáhají poznat určitou oblast z hlediska širšího zařazení sociokulturního, kromě základních oblastí vědeckého bádání – lingvistiky, dějin literatury či historie – tak rozšiřují naše obzory o kulturně-historický prvek vývoje dané oblasti. Celkový obraz vědeckého bádání tak doplňují o další úhel pohledu, v němž dominují vztahy společenské a kulturní.

Zaměříme se proto v tomto příspěvku na bezesporu zajímavý projev kulturního života slovanského Balkánu; na jev, který přechází hranice historického Srbska a historické Makedonie, totiž na heraldické dílo Christofora Žefaroviće (konec 17. stol. – 18. 11. 1753). Ještě před tím by však bylo vhodné podat nástin heraldických tradic zejména u balkánských Slovanů.

Při studiu heraldiky Balkánského poloostrova se nám bude na první pohled zdát, že tradice této pomocné vědy zde nejsou příliš rozvinuty a jejich kořeny nesahají příliš hluboko do minulosti. Tato skutečnost je jednoznačně dána předpokladem turecké nadvlády, expanzí muslimského vyznání a celkové změny společenských poměrů v porobených balkánských zemích. Rozvoji heraldiky nemohla napomoci ani ta skutečnost, že mezi atributy islámské víry náleží zákaz zobrazování živých bytostí v jakýchkoliv podobách. Ozdobné prvky se tak omezují na ornamenty a abstraktní obrazce. Často se můžeme dočíst, že *balkánské státy dnes mají jen státní znaky, znaky hlavních měst a jen výjimečně se v této oblasti setkáváme s erby šlechtických rodů.*¹ My se však pokusíme tento prvotní dojem vyvrátit a ukázat, že tradice této vědy jsou na Balkáně hlubší, než se obecně soudí.

Na území republik bývalé Jugoslávie se však erby vyskytovaly již v době středověku, do značné míry se ovšem jednalo o imitace západních

¹ Buben, Milan: *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994, s. 53

vzorů.² Nemůže být pochyb o tom, že celý slovanský svět vytvořil své heraldické symboly, svoji heraldickou tradici pod vlivem Západu. Západní Slované byli v tomto smyslu ovlivňováni z historických zemí německých. Do Ruska, Běloruska a na Ukrajinu se dostal heraldický fenomén jednoznačně přes Polsko a Slované jižní byli pod vlivem zemí italských. I tak se však vyvinula heraldika u Slovanů do víceméně svébytné podoby. Zajímavé tak mimo jiné jsou například i erby slovinské či dalmatské, kde se střídají a navzájem doplňují vlivy německé, italské a maďarské. O tom svědčí také heraldická terminologie, která se rozvíjela teprve od poloviny 14. století. Nám dnes známe slovanské podoby slova *erb* (polsky *herb*, rusky *gerb*, srbsky, chorvatsky a makedonsky *grb*) se rozšířily teprve na počátku 19. století.³ Rozvoj nejen samotné heraldiky u jižních Slovanů, ale i její terminologie tak osmanský vpád téměř zastavil. Jak později uvidíme, užívají autoři jednotlivých heraldických spisů různé názvy – například Pavao Ritter-Vitezović ve své *Stematografii* (1701) užívá latinského názvu *arma* a Žefarović se uchyluje ke slovanskému výrazu *izobrazenie*. Setkat se můžeme i s termínem *znamenie*, které je údajně prvním označením u jižních Slovanů. Počátkem 80. let 16. století nacházíme i termín *štit*. Slovo *grb* přináší na Balkán až Joakim Vučić roku 1826.⁴

Za těchto podmínek neshledáváme konkrétnější zmínky o státních znacích balkánských zemí před jejich pádem pod osmanské jho. V případě středověkého Srbska existovalo jisté působení západních a východních vlivů. Západní části Srbska byly ovlivňovány částečně evropským Západem, zatímco vlivy byzantské usilovaly rovněž o co nejpevnější postavení. Byzanc se po dlouhé období bránila heraldice, snad právě proto, že přicházela ze Západu, a tak v Srbsku do jisté míry napomohl byzantský vliv zbrždění rozvoje heraldiky. Podobná byla situace rovněž ve středověkém bosenském státě, který ještě ve druhé polovině 15. století neměl pevnou podobu státního znaku. V Bulharsku jsou zmínky o erbech již z doby druhého bulharského carství, kdy se však jednalo spíše o erby dynastie Šišmanovců, jejichž cílem snad ani nebylo představovat Bulharsko jako státní útvar.

Ve Slovinsku a Chorvatsku byla situace poněkud jiná – zde již v 15. století existovaly zemské erby, jednotný znak těchto větších historických

2 Tamtéž, s. 53

3 Matkovski, Aleksandar: *Grbovite na Makedonija (Prilog kon makedonskata cheralдика)*, Skopje 1990, s. 37–38.

4 Tamtéž, s.38.

územních celků, který by měl charakter státního znaku, však k dispozici rovněž nebyl.

Zajímavé je, že **makedonský erb** se nevyskytuje v západoevropských erbovnících, které pocházejí z dřívějších dob, než erbovníky jihoslovanské. Makedonskou zvláštností do jisté míry je ta skutečnost, že u erbů jiných jihoslovanských historických zemí je tomu opačně – totiž, že erby Srbska, Bulharska či Chorvatska se vyskytují dříve v cizích, povětšinou západoevropských erbovnících, nežli v erbovnících jihoslovanských. To je do jisté míry dáno jejich historickou státní svébytností na jedné straně a vlivem katolického Západu na straně druhé. Nebereme zde však v potaz to, že např. bulharský erb nacházíme ještě v tzv. *ilyrských* erbovnících v odlišné podobě, než jak je tomu dnes. Teprve ilyrské erbovníky daly znakům těchto zemí pevnější podobu. Dnes typicky balkánské heraldické motivy však přicházejí jednak z Byzance, jednak např. i z Córdoba, tehdy z arabského Španělska. Z toho tedy vyplývá, že cesta ke znakům jednotlivých jihoslovanských (balkánských) zemí byla dlouhá a zapojena do celobalkánského rámce, co je nutno zdůraznit. Svě osobité rysy erby jihoslovanských zemí tak nabývají až mnohem později.

Vznik makedonského erbu

Poté, co do oblastí Balkánu vtrhli Turci, přechází část bosenské, srbské či makedonské šlechty na islám. Jiná část, pro nás v této chvíli významnější, odchází do Rakouska, Dubrovnické republiky, Benátek a dalších italských měst. Zde jim však nebyly přiznány jejich šlechtické tituly a tudíž ani rodové erby.

Dvě stě let před Christoforem Žefarovićem přichází na scénu rod Ochmučevićů, z něhož se ve prospěch makedonské heraldiky proslavil zejména Petar Ochmučević.

Rod Ochmučevićů odešel z Bosny do Dubrovnické republiky, která i přes svoji neutralitu obchodovala s oběma stranami. Ivelje Ochmučević (nejstarší z rodu) zbohatl námořním obchodem v oblasti Balkánského poloostrova (mimo jiné vozil obilí do Makedonie) a z jeho pěti synů vstoupili čtyři do španělské námořní služby. Z této čtveřice se nejvíce proslavil právě Petar Ochmučević – Don Pedro Ochmučević. Ten se nemohl smířit s faktem, že mu ve Španělsku není přiznáván šlechtický titul. Svůj šlechtický původ se tak snažil prokázat různými cestami a za každou cenu. Vzhledem k tomu, že podmínky pro přiznání šlechtictví byly ve Španělsku

velmi přísné a rod Ochmučevičů je nemohl splnit, začal si Petar Ochmučevič opatřovat různé falsifikáty a od roku 1580 začal vytvářet i fiktivní genealogické a heraldické dokumenty.⁵ Podával tak důkaz o tom, že jeho rod pochází z dob Štěpána Dušana od Chrelji (Relji) Ochmučevič. Petar Ochmučevič však nesbíral jen dokumenty, byly mu potřebné také erby předků. Erby vymyšlené nebo skutečně sebrané pak shromáždil do sborníku, který je prvním jihoslovanským erbovníkem a současně tak ukazuje na počátek ilyrské heraldiky.⁶ Vzhledem k tomu, že se Petar Ochmučevič snažil dokázat své majetky na Kostursku v Makedonii, je jasné, že do svého sborníku zařadil i makedonský erb. Setkáváme se tak poprvé s makedonským lvem v jihoslovanském erbovníku.⁷ S tímto erbovníkem a pěti falsifikovanými dokumenty vznesl roku 1594 žádost u neapolského vicekrále o přiznání šlechtického titulu. Ještě téhož roku mu byl šlechtický titul královským dekretem přiznán, s výjimkou nároků na Ochmučevičovy majetky v neosvobozených ilyrských zemích. Petar Ochmučevič tak víceméně dosáhl toho, po čem celá léta toužil.⁸

Tento erbovník však v sobě dodnes skrývá několik nezodpovězených otázek. Není zcela jasné, zda erby kreslil sám Ochmučevič, či zda vznikly v dílně nějakého zkušeného malíře, který pracoval na zakázku. Zcela jasná není rovněž datace erbovníku, i když se obecně předpokládá rok 1590 jako rok vzniku. Z hlediska česko-jihoslovanských kulturních vazeb pak bude zajímavá ta skutečnost, že autor tohoto erbovníku byl nepochybně ovlivněn dílem česko-polského literáta a herolda Bartoloměje Paprockého.⁹ V souvislosti s tímto erbovníkem nutno ještě dodat, že byl napsán ve dvou jazycích a ve dvou písmech. Originál byl cyrilský a následně pak vznikla verze latinská se zcela zjevným účelem – totiž proto, aby si jej mohl přečíst případný španělský nebo italský čtenář.

Petar Ochmučevič se v zásadě stal průkopníkem jihoslovanské heraldiky a nesporné také je, že byl prvním jihoslovanským heroldem. I když si byl vědom individuality každé z jihoslovanských zemí, usiloval do jisté

5 Matkovski, A.: *Grbovite na Makedonija (Prilog kon makedonskata cheraldika)*, Misla, Skopje 1990, s. 47.

6 Tamtéž, s. 49.

7 Tamtéž, s. 49.

8 Tamtéž, s. 50.

9 Dojem na autora tohoto erbovníku nepochybně zanechala Paprockého díla *Herby rycerstwa polskiego a Zrcadlo Markrabství moravského*. Viz Matkovski, A.: *Grbovite na Makedonija (Prilog kon makedonskata cheraldika)*, Skopje 1990, s. 67.

míry o jejich jednotu. Jeho přínos je nesporný, i když souvislosti a pohutky Ochmučevićova konání – jakkoliv osobní – znamenaly později celospolečenský prospěch a zařadily tak jižní Slovany i na poli heraldiky mezi kulturní evropské národy.

Ilyrská myšlenka

Vývoj jihoslovanské, potažmo makedonské heraldiky dále probíhal v rámci tzv. Ilyrské myšlenky. Zeměpisné názvy Makedonie a Ilýrie jsou termíny pocházející již z antických dob. Slovanský charakter tato území nabyla až po velkém stěhování národů, kdy slovanské kmeny, z nichž se později konstituovala jednotlivá jihoslovanská etnika, obsadily většinu rozlohy Balkánského poloostrova. V době renesance a humanismu můžeme u jihoslovanských humanistů pozorovat snahu poukázat na fakt, že tyto historické země, tyto národy mají skutečně dlouhou tradici.

Slovo *ilyrský* tak znamená v podstatě *slovanský*, lépe řečeno *jihoslovanský*. Pod tímto termínem se chápaly jihoslovanské oblasti, ať již Srbsko, Černá Hora a Chorvatsko v užším smyslu, či všichni Jihoslované – společně s Makedonií a Bulharskem ve smyslu širšího chápání. Chorvatský humanista Juraj Šižgorić chápal jako ilyrské vše, co se nacházelo mezi Furlánskem na západě, Maďarskem/Uhrami na severu, Černým mořem na východě a Albánií s Řeckem na jihu.¹⁰ „Ilyrství“ nebylo chápáno jen jako geograficko-politický termín. Zejména mezi Chorvaty nacházíme celou řadu významných kulturních činitelů, kteří se zabývali otázkami společného *ilyrského* jazyka a pěstovali vědomí kulturní sounáležitosti mezi jednotlivými větvemi *ilyrského* národa. Podobné osvětové pracovníky nacházíme rovněž v srbské či makedonské kulturní elitě. U většiny těchto obrozeneckých pracovníků však nešlo o setření individuality jednotlivých *ilyrských* národů – šlo pouze o projev vzájemné spolupráce mezi příbuznými národy a snahy vyzdvihnout jejich společné rysy.

Ilyrská myšlenka se tedy dostala i do heraldiky. Již Petar Ochmučević umístil do erbovníku, který sestavil, znak Ilýrie. Ten měl být jednotným symbolem pro všechny ilyrské národy. Je zřejmé, že tento erb převzal z italského vydání Münsterovy *Cosmographie*.¹¹ Ilyrským znakem byl mladý stříbrný půlměsíc se stříbrnou hvězdou jitfenkou ns červeném poli.

¹⁰ Matkovski, A.: *Grbovite na Makedonija (Prilog kon makedonskata cheraldika)*, Skopje 1990, s. 55.

¹¹ Tamtéž, s. 61.

Tyto symboly neměly nic společného se symboly turecko-osmanské moci. Již na starých bogomilských bosenských náhrobcích můžeme tuto symboliku často nalézt. Stříbrná hvězda byla již od dob Hadriánových symbolem římské Ilýrie. Chorvatští obrozenečtí činitelé jej pak v polovině 19. století převzali jako symbol nového *ilyrství*.¹² V průběhu 19. století, kdy se balkánští Slované částečně vymaňují z osmanského jha a kdy vznikají samostatné jihoslovanské státy, *ilyrská* myšlenka zvolna uhasíná a ke slovu se dostává individualita jihoslovanských národů.

Balkánské erbovníky

Památkami, v nichž můžeme nalézt erby určitých zemí, oblastí, měst, popř. rodů či cechů, jsou tzv. erbovníky.¹³ Erbovníky se povětšinou dělí na dvě základní skupiny – na erbovníky, jež zůstaly v rukopisu a na erbovníky tištěné.

Mezi rukopisné erbovníky náležel již zmiňovaný **Ochmučevičův sborník** a dále pak tzv. **Korenić-Neoričův erbovník**. I v něm nalézáme makedonský erb. Pro kontext balkánské heraldiky je nutné zastavit se i u této památky. Korenić-Neoričův erbovník má zřejmě mnohé společné s Ochmučevičovým sborníkem erbů, zřejmě i tento erbovník byl vytvořen pro Petra Ochmučeviče za stejným účelem. Není známé, kdo je onen Korenić-Neorič, předpokládá se však, že mohlo jít o příbuzné Ochmučevičova rodu. Datum vzniku tohoto erbovníku je zřejmě někdy okolo roku 1595, i když i v této oblasti existují dodnes spory.

Erbovník je strukturován víceméně podle již běžného vzoru – z celkových 152 erbů je 11 erbů zemských, za nimiž následuje 140 erbů rodových. Celý komplet je ještě doplněn o Ochmučevičův společný erb pro prakticky všechny jižní Slované. I to potvrzuje spojitost mezi Ochmučevičovým sborníkem a Korenić-Neoričovým erbovníkem.

Korenić-Neoričův erbovník je psán dvěma písmy – latinkou a cyrilicí, v níž jsou však časté chyby. I v samotném znaku Makedonie, který je na straně VI., můžeme číst chybný cyrilský nápis *cimeri mačedonske zemle*.¹⁴ Znaky jsou v erbovníku řazeny tak, že země vyznačené na společném ilyr-

12 Tamtéž, s. 62.

13 Zmajčić, B.: *Heraldika, sfragistika, genealogija*, Zagreb 1971, s. 56.

14 Matkovski, A.: *Grbovite na Makedonija (Prilog kon makedonskata cheraldika)*, Skopje 1990, s. 79.

ském erbu mají ještě své samostatné erby – právě s cyrilským nápisem nad erbem a latinským pod tímto vyobrazením. Štíty tohoto erbovníku jsou německého typu.

Dalším erbovníkem, v němž se rovněž nachází erb Makedonie, je **Paliničův erbovník** z přelomu 16. a 17. století. Tento heraldický sborník není tak pestře vybaven a ozdoben – z celkových 47 erbů je jen šest barevně vyvedeno, ostatní jsou kresleny černou tuší poněkud hrubým rukopisem. To je i případ erbu makedonského, u něhož ještě čteme latinský nápis *Macedoniae regniy*.¹⁵ Latinské nápisy čteme ještě u erbů Příkladů, Srbska, Rašky a Chorvatska, u všech ostatních jsou doprovodné nápisy psány bosančiči.¹⁶

Kontext balkánské heraldiky je dále rozvíjen v díle Mavra Orbiniho, jehož kniha **Království Slovanů (Il regno degli Slavi, 1601)** má specifický význam. Jedná se o tištěnou knihu, v podstatě historii slovanských národů, značně nekritickou a historicky vyloženě nepřesnou. Výklad dějin je doplněn o erby slovanských zemí, jimiž v knize začíná vždy nová kapitola. Orbiniho *Království Slovanů* ukazuje i makedonský znak, avšak nikoliv na samostatném listu, ale na společném ilyrském erbu. Kromě několika Orbiniho omylů je nutno zmínit i záměnu makedonského lva se lvem bulharským na tomto společném erbu. Makedonský lev byl vždy podle tradice ilyrské heraldiky zobrazován v pravém horním rohu (z pohledu diváka v levém horním) a u Orbiniho na tomto místě nalézáme znak bulharský. Vzhledem k tomu, že je Orbiniho *Království Slovanů* tištěnou knihou, nejsou zde erby vyvedeny barevně. Tehdejší metody neumožňovaly barevný tisk, a tak jsou erby vyobrazeny pouze černobíle s heraldickým šrafováním. Orbiniho dílo se i přes značné chyby a nepřesnosti těší značnému významu – je prvním tištěným erbovníkem a současně knihou, která jako první zveřejňuje v tištěné podobě (nejen) makedonský erb. Čtenáři se tak mohli poprvé v širším měřítku s tímto erbem seznámit.

V podobném duchu jako předcházející erbovníky byly laděny i další heraldické památky. Z nich je třeba zmínit *Althanův erbovník* z roku 1614, který je dnes chován v Bologni a jemu nejvíce podobný neznámý erbovník, který je dnes uložen v Muzeu užitého umění v Bělehradě a pocházející z roku 1620.¹⁷

¹⁵ Matkovski, A.: *Grbovite...*, Skopje 1990, s. 82–83.

¹⁶ Traljić, Seid M.: *Paliničev bosanski zbornik*, Zbornik Historijskog instituta JAZU 1, Zagreb 1954.

¹⁷ U tohoto erbovníku není zcela jasné, komu byl určen, obecně se však předpokládá, že měl být vytvořen na objednávku pro někoho z příbuzných Petara Ochmučeviče – snad

S rodem Ochmučevićů je rovněž spjat **erbovník Marka Skorojeviće** z let 1636 – 38 (Vídeň), jehož specifickým bylo pozměněné pojetí ilyrství v chápání Andriji Ochmučeviće a Marka Skorojeviće. Ti již nevěřili v bosensko-ilyrskou a srbsko-ilyrskou ideu, nýbrž v ideu *rakousko-ilyrskou*, což je patrné i v tomto erbovníku.

Své šlechtictví dokazoval rod Ochmučevićů také pomocí **Bělehradského erbovníku**. I ten dodržoval ilyrskou stavbu, jen s tím rozdílem, že oproti jiným erbovníkům, tento byl černobílý s heraldickým šrafováním. Bělehradský erbovník se nám nedochoval, neboť jeho originál shořel při bombardování Bělehradu nacistickým Německem 6. dubna 1941.¹⁸

Fojnický erbovník¹⁹ tvoří v dějinách balkánské a jihoslovenské heraldiky zvláštní kapitolu. *Fojnický erbovník* je dnes uložen ve františkánském klášteře Svatého Ducha nad bosenským městem Fojnica, jež bylo již v období osmanské nadvlády centrem bosenských františkánů a katolíků. Určen byl pro nejmladší větev Ochmučevićova rodu. Tento erbovník nese znaky, podle nichž lze usuzovat, že není zcela dokončen. Zahmuje 141 list, z nichž 139 je erbů. Jeho struktura odpovídá stavbě ostatních ilyrských – i zde vidíme postavu svatého Jeronýma (patron Ilýrie), dále následuje společný ilyrský erb apod. Rozdílem oproti jiným erbovníkům je ta skutečnost, že ve Fojnickém erbovníku je zaměněn rakouský orel srbským orlem. To symbolizuje zmiňovanou změnu chápání ilyrské myšlenky – tedy odklon od domácího bosensko-srbského pojetí k rakouskému ilyrismu.²⁰ Jednou z otázek, jež vyvolávaly ve vědě mnohé diskuse, byla datace *Fojnického erbovníku*. Na titulním listu můžeme číst letopočet 1340. Teprve Solovjev však přichází s tvrzením, že tento erbovník byl vytvořen roku 1675 – v zásadě on přišel s myšlenkou, že *Fojnický erbovník* byl určen pro nejmladší členy Ochmučevićova rodu.

Koncem 17. století se ještě objevuje **Berlínský erbovník**, který rovněž v duchu ilyrismu představuje erby jihoslovenských zemí a šlechtických rodů. Tyto erbovníky tak otevřely cestu pozdější *Stematografii*, která se tak stala vrcholem jihoslovenské heraldiky.

Andriju. Poukazuje na to nápadná podobnost ztracenému originálu Ochmučevićova sborníku. Matkovski, A.: *Grbovite na Makedonija (Prilog kon makedonskata cheraldika)*, Skopje 1990, s. 91–92.

18 Matkovski, A.: *Grbovite...*, Skopje 1990, s. 97–98.

19 *Fojnički grbovník*, Mutevelić, Nijaz; Marjanović, Željko (urednici), Sarajevo 1972.

20 Tamtéž, s. 102–103.

V roce 1694 vznikl rukopis *Stematografie*, jejímž autorem je chorvat-
ský obrozenec Pavle Ritter-Vitezović. V roce 1701 vychází tato *Stemato-
grafija* tiskem, avšak mezi rukopisem a tištěnou podobou jsou velké roz-
díly. Rukopis Vitezovićovy *Stematografie* představuje bez určitějšího
pořádku sestavených 72 barevných erbů, avšak pouze zemských – erby
jihoslovanských šlechtických rodů nebyly Vitezovićem považovány za tak
významné. To můžeme chápat jako jistou změnu v ilyrské heraldice, neboť
do této doby měly všechny ilyrské erbovníky podobnou stavbu.

Tím však zvláštnosti Vitezovićova rukopisu nekončí. Právě od dob
Vitezoviće pochází zásadní omyl, který pak sehrál značnou úlohu v ději-
nách. Jedná se o heraldickou záměnu makedonského lva za lva bulharské-
ho. Vitezović sestavoval svůj erbovník neobvyklým způsobem – samostat-
ně vytvořil erb a teprve dodatečně k němu připojil doprovodný nápis.²¹
Tak se tedy stalo, že došlo k záměně nápisů Macedonia za Bulgaria. Tato
záměna se později – od dob osvobozeného Bulharska – stala zdrojem
mnoha nedorozumění v bulharsko-makedonských vztazích.

V roce 1701 vyšla ve Vídni tištěná podoba *Stematografie*, již Vitezo-
vić věnoval rakouskému kancléři, hraběti Buccelenimu, aby rakouská
úřední moc nezakázala tuto knihu stejně tak, jak se tomu stalo v předchozích
případech. Za to byl však Vitezović kritizován, a tak o rok později vydal
v Záhřebu druhé vydání tištěné *Stematografie*, které je *svědectvím jeho lásky
ke sladké vlasti*.²² Vydání Vitezovićovy *Stematografie* obsahuje 89 malých
stran, z nichž prvních 56 listů znázorňuje erby ilyrských zemí a dále pak
jsou tyto zemské znaky v próze objasněny. *Stematografija* není barevná,
jde o černobílé vyobrazení, kde barvy nahrazuje heraldické šrafování. Vi-
tezović do značné míry vychází z Múnsterovy *Cosmographie* a Orbinioho
Království Slovanů, navíc svou *Stematografii* doplnil o poznatky získané
i z jiných pomocných věd historických – především ze sfragistiky.

Stavba *Stematografie* již plně neodpovídá struktuře ilyrských erbovní-
ků, o kterých již byla řeč. Erby jsou zde řazeny v abecedním pořádku
a pod každým je latinské čtyřverší objasňující daný erb.²³ To je svým způ-

21 Matkovski, A.: *Grbovite* (...), Mislja, Skopje 1991, s. 112.

22 Tamtéž, s. 116.

23 V případě makedonského lva toto čtyřverší říká:

Zlaté mé štíty jsou ozdobeny červeným lvem,
Kdysi bývaly erbem carské důstojnosti,
Velkého lva tureckým turbanem zaměnil ten,
Kdo odstraněním lva ztratil cenu.

sobem průlom v ilyrské heraldice, neboť v tomto duchu postupovat později i Christofor Žefarović.

Nedostatkem Vitezovičovy *Stematografie* byly latinské komentáře erbů, čímž se značně snižoval počet čtenářů – do značné míry se tak čtenářská veřejnost této *Stematografie* omezovala na vzdělance v západní části jižního Slovanstva, zatímco pozdější Žefarovićova *Stematografie* oslovuje v zásadě všechny jihoslovanské národy. I tak však znamenalo po dlouhou dobu Vitezovičovo dílo pro ilyrský národ velký přínos zejména na poli kulturním.

Po celých 40 let je používána mezi jižními Slovany Vitezovičova *Stematografie* jako jediná heraldická příručka. Ke změně této situace dochází až s příchodem Christofora Žefaroviće, o jehož původu se vedly dlouhá léta spory – byl považován za Bulhara, Srba, později pak za Makedonce či makedonského Vlacha. Jisté však je, že se narodil koncem 17. století na území dnešní Makedonie (v Ochridu nebo Dojranu) a že se jeho osobnost umělecky zformovala právě v makedonských uměleckých centrech, nejspíše v Soluni. Počátkem 30. let (přesný rok není znám) odešel do Bělehradu, kde byl s jistotou roku 1734 a odtud pokračoval společně s několika příbuznými a zřejmě i se skupinou zografů do Vojvodiny. Na území Karlovačké metropole často cestoval, pracoval jako malíř ikon a fresek, vytvářel mědirytiny s náboženskými motivy. Roku 1737 vyzdobil monastýr Bodžana v Bačce a v roce 1740 odešel do Vídně, kde působil prakticky až do konce života. Ve Vídni společně s Tomou Mesmerem vydal knihu mědirytin ilyrských erbů – *Stematografii*, o níž bude ještě řeč. Kromě této vydává i další knihy, téměř bez výjimky s náboženskou tematikou. Jmenuje Sv. Sava srpským svätiteljima, Sveti Nikola, Sveti Naum Ochridski či Vaznesenje Christovo. Roku 1742 se k těmto knihám přidává ještě Poučeniye svätiteljskoje, jež je určeno srbským kostelům ve městech Džura a Kécskemét. Následná léta 1743 – 45 věnoval intenzivní práci, aby roku 1745 mohl odjet přes Bělehrad a Soluň na Svatou Horu, odkud se vrátil o rok později. Zjevně pod vlivem tohoto pobytu vznikla další rozsáhlá řada mědirytin spojených se slavnou minulostí středověkého Srbska (Sveti car Uroš, Sveti knez Lazar nebo Sremski svätiteli). V roce 1746 vyšla rovněž jeho kniha Privilegije, jež je úzce spojena s tematikou velkého stěhování srbského lidu z jihu porobeného Srbska na jih Habsburské monarchie, kde jim byla Leopoldem přidělena jistá autonomie kulturního a společenského života. Zajímavý je rovněž cestopis *Opisanije Jerusalima* (1750). Následují ještě tři léta naplněna bohatou osvětovou a uměleckou prací, když roku 1753 odešel do Tokaje v dnešním Maďarsku, kde Žefaro-

vič sepsal svůj testament. Téhož roku odjelo Ruska, kde 18. září náhle zemřel.²⁴

Ačkoliv Žefarović svoji domovinu na trvalo opustil, své vazby s Makedonií nikdy nepřetřhal – kontakty udržoval zejména s bohatými makedonskými a vlašskými obchodníky, podle jejichž objednávek často pracoval.

Pro nás však bude nejdůležitějším jeho dílem zmiňovaná *Stematografija*, která není originálem, ale pozměněným a přeloženým vydáním Vitezovičovy *Stematografie*. Název Žefarovićovy heraldické knihy zní: *Izobraženie Oružij Illyričeskich* a titul *Stematografija* tak poukazuje na skutečnost, že kniha vychází z dřívějšího originálu. Kniha vychází přesně v den, kdy se Arsenije stává patriarchou, a tak nikoli náhodně je kniha věnována právě jemu.²⁵

Předpokládá se, že autorem umělecké stránky *Stematografie* je Christofor Žefarović, zatímco otázky technického charakteru – vzhledem k tomu, že umělecká metoda mědirytiny byla tehdy zcela nová – pomáhal Žefarovićovi řešit vídeňský mistr Toma Mesmer.

Stematografii tvoří celkem 110 stran, celé dílo začíná 16 portréty světců a vládců, mezi nimiž své místo našel i Arsenij IV. Ideu ilyrství potvrzuje i velkolepý portrét cara Dušana. Poté následují dvě pochvalné básně, jedna ku cti Arsenije, druhá ku cti Žefarovićově. Za nimi už následuje výčet zemských erbů v abecedním pořádku. Jako první je dán erb patriarchů, pak následuje erb Ilýrie a dále erb carství Nemanjićů. Pak již následují jednotlivé země v tehdejší chápání považované za součást jednotné Ilýrie anebo v nichž kdysi žili či žijí Slované.

Skutečnost, že byla psána církevně-slovanským jazykem (ruské redakce), vzbuzovala u čtenářů pocit hrdosti a úcty na slavnou jihoslovanskou minulost. Obrovským přínosem této knihy tedy je snaha probudit pocit slovanské sounáležitosti, co se jí do značné míry dařilo, neboť se brzy stala velmi žádanou. Vyšlo proto druhé vydání, prakticky beze změn. Kniha se velmi rychle rozšířila a nabývala velký vliv, takže rakouské úřady již druhé vydání umístily na seznam zakázaných knih.

Rovněž její heraldický význam je značný. V době, kdy docházelo k postupnému osvobozování jihoslovanských zemí a k vytváření moderních státních útvarů, inspirovaly se vlády těchto států při volbě nových státních znaků právě Žefarovićovou *Stematografii*.

24 *Delo Christofora Žefarovića*, Galerija Matice Srpske, Novi Sad 1961.

25 Matkovski, A.: *Grbovite ...*, Skopje 1991, s. 125.

Žefarovičova Stematografija je tak skutečným vrcholem balkánské heraldiky, ilyrské erbovníky následují i po ní, ale ty už nedosahují takového významu jako právě *Stematografija*. To už se jedná o dobu, kdy na pořad dne přicházejí i další formy obrozenecké činnosti a kdy probouzející se národní a kulturní duch porobených slovanských národů hledá své uplatnění na jiných polích kulturního života.

*

Nastlnili jsme dvousetletou cestu jihoslovanské heraldiky od jejích počátků k vrcholu v podobě Christofora Žefaroviče a poukázali tak na skutečnost, že jihoslovanské země byly vždy součástí evropského kulturního vývoje i v oblasti pomocných věd historických. Tím se nám snad podařilo zpochybnit obecné tvrzení, které jsme uvedli na počátku tohoto příspěvku.